



Zita SINKEVIČIENĖ  
Naujoji Akmenė

## RAŠYTOJOS LAZDYNŲ PELĖDOS KŪRYBOS PASAULIS

*L a z d y n ų P e l ė d a*  
*Jei ūkaus naktinis paukštis*  
*ir aidas pasklis tuščiame name,*  
*iš tolo pašauk savo seserį –*  
*gal ji pavargus užsnūdo prie rankdarbių...*  
*Balti mežginiai lyg popieriaus lakštai,*  
*ir jų nevalia numest...*  
*Stiklinėj verandoj žaibuoja pernakt –*  
*kad tik į širdį netrenktų.*  
*Žaibe – bažnytinis senas paveikslas,*  
*kažkokio šventojo kopija,*  
*gal tėvo tapyta, o gal...*  
*Susitikit, dvi pusamžės vienišos seserys –*  
*šviesa restauruos jūsų veidus,*  
*svetainėj jau brėkšta, -*  
*pavargusi koja*  
*suklumpa ant gimtojo slenksčio,*  
*kur jūsų šaltinį lazdynai sergsti...*

Poetė Judita Vaičiūnaitė

Kūrybos, išminties paukščio slapyvardžiu pasirašinėjo dvi moterys – XIX a. pabaigos bajoraitės, seserys Ivanauskaitės, Sofija ir Marija. Jų tėvai buvo Žemaitijos dvarininkai. Seserų tėvas Nikodemus Ivanauskas buvo žemaičių bajoras, talentingas dailininkas, literatas, rašęs lenkiškai eiles bei prozą į tuometinius laikraščius.

Lazdynų Pelėda – pseudonimas, kuriuo pasirašinėjo dvi seserys rašytojos: *Sofija Ivanauskaitė Pšibiliausienė* (1867 09 16 – 1926 03 15) ir *Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė* (1872 05 15 – 1957 07 19). Lietuvoje ilgai nežinota, kad Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu pasirašinėja ne vienas asmuo – šią paslaptį tik apie 1930 m. atskleidė rašytojas Liudas Gira.

1995 m. Vilniuje, skvere prie Visų šventųjų bažnyčios, buvo atidengtas bronzinis paminklas „Seserys“, (paminklo autorė skulptorė Dalia Matulaitė), skirtas Lazdynų Pelėdos atminimui. Rašytoja, literatūrologė profesorė Viktorija Daujotytė rašė, „kad sukurtas paminklas ne tik įžymioms rašytojoms, bet ir moterims kūrėjoms. Ne tik rašytojoms, bet ir seserims, nes seserystė arba brolystė yra vienas pačių gražiausių žmonių dvasinių ryšių. Tai paminklas, kuriame jaučiamas amžinas Žemaitijos kelias į Vilnių. Su klumpėmis, kraičio skryniomis, su namais.“

Lietuvių rašytojas Tomas Venclova apie rašytojų gyvenimą, kūrybą rašė: „Marija, penkiolikmetė išvykusi iš namų, gyveno Varšuvoje, Petrapilyje, Rygoje, dirbo siuvyklose, papuošalų dirbtuvėje, lenkų socialistų skaitykloje. 1903 m. ištekėjo už Vaclau Lastouskio. Su juo gyveno Vilniuje (1909–1917), bendravo su baltarusių literatais. Sofija vertė Marijos kūrinius iš lenkų kalbos į lietuvių, redagavo ir spausdino jų bendru slapyvardžiu. Išsiskyrusi su vyru ir palikusi Vilnių, Marija išvyko į nepriklausomą Lietuvą, ilgus metus gyveno Kaune. Po sesers mirties rašė lietuviškai, paprastai skelbė apsakymus ir apysakas savo pavarde. Lazdynų Pelėdos kūryba realistiškesnė, gana artima lenkų rašytojos Elizos Orzeszkowos prozai. Joje nestinga sentimentalumo ir melodramatizmo, bet kai kurie Lazdynų Pelėdos apsakymai laikomi klasikiniiais. Sukėlė diskusiją Sofijos romanai Klaida (1909), polemizuojantis su 1905 m. revoliucijos idėjomis. Marijos kūriniai pasižymi išradingais (net detektyviniais) siužetais, ji laikoma feministinio sąjūdžio pirmtake Lietuvoje.“<sup>1</sup>

2022 metai buvo svarbūs metai rašytojoms, kūrėjoms po Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu. 155 metai sukanka rašytojai Sofijai Pšibiliauskienei ir 150 metų rašytojai Marijai Lastauskienei.

Pirmasis Lazdynų Pelėdos (Sofijos Pšibiliauskiene) kūrinys – apysaka „Našlaitė“ – išspausdintas „Ūkininke“ 1898 metais (1-3 Nr.), vėliau rašytoja daugiausiai spausdino savo kūrinius periodiniuose leidiniuose, o kai kurie tekstai vėliau išleisti atskirai. Pirmasis rašytojos kūrinys – romanai „Klaida“, 1908-1909 metais publikuotas laikraštyje „Viltis“ ir išleistas pilna knyga 1909 metais.

Rašytojoms Sofijai Pšibiliauskienei priskiriami apsakymai „Našlaitė“, „Klaida“, „Tinginys“, „Motulė paviliojo“, „Prie pat dvaro“, apysaka „Klajūnas“ ir „Ir pražuvo kaip sapnas“, o Marijai Lastauskienei – romanai „Praeities šmėklos“ (1996 m.), „Šviesuliai ir šešėliai“, apysakos „Šiaurės sostinė“, „Auka“ (1907 m.), „Radybos“ (1930 m.), ir daugelis kitų literatūrinių kūrinių.

Profesorė, rašytoja Viktorija Daujotytė pastebi, kad „Lazdynų Pelėda – abi seserys – sutelkė nemažą moteriškųjų likimų, išryškino nesibaigiančią moters dalios dramą.“ Rašytojos daug rašė apie moteris ir jų likimus, ypač Marijos kūrinuose plėtojama moters laisvės idėja, kuriamas emancipuotos moters charakteris“.

„Lazdynų Pelėdos – dviejų seserų gyvenimo ir kūrybos protektas yra melodrama: „Melodrama sąvokos šaknimis nurodo į dramos ir muzikos, dainos sąlytį. Sąlytį, kuris transformavosi į atvirą jausmingumą, į perdėtas emocijas. Melodramai būtini nepaprasti likimai, ypatingos situacijos, kuriose išryškėja tariami ar tikri veikėjų charakteriai, dorybės ir ydos. Melodramai reikia gėrio pergalės – gražios pabaigos, atodūsių. Melodramų kūrėjas ar kūrėja veiksmažodžiu organizuoja taip, kad nelaimė, skriauda, kurios išstinka dorybinguosius, o dažniausiai dorybingąsias, būtų kuo įspūdingesnės (ir todėl pasiremiama detektyviniais ar pusiau detektyviniais elementais).

Kaip realistiškesnė, ji pasirenka ugnies kerštą, įvykdytą žmogaus. Bet nesunkiai grįžta ir į baugią pasaką: dvaro griuvėsiuose vaidenasi, pasirodo ir pasakų vokietukas, vaišinant iš tabokinės, kuri parsinešta namo pasirodo besanti pilna mėšlo...Pasakos patirtis XX a. Pradžios lietuvių prozai tebėra svarbi. Kaip ir pasakoje, Lazdynų Pelėda savo kūrinuose suveda visus galus – jau nebe vaizduodama, o tik susakydama,

<sup>1</sup> Tomas Venclova. Vilniaus vardai. – Vilnius, 2017. – P.217.

kas kam atsitiko. Viskas turi būti aišku ir iki galo pasakyta. Parašytas taškas arba ištartas klausimas. Taško atvejis – autorės epilogas „Dzidėje“, klausianti pabaiga „Klaidoje“.<sup>2</sup>

„Lazdynų Pelėda – abi seserys – suteikė nemaža moteriškųjų likimų, išryškino nesibaigiančią moters dalios dramą“.

Lietuvių literatūroje Lazdynų Pelėda sukūrė naujus, suvedžiotos, išdidžios, nuo vyro valios priklausomos moters tipus, jos kūryba melodramiška. Kūrybai būdingas skausmingas išgyvenimų kontrastiškumas, spontaniškas pasakojimas ir šviesios bei tamsios nuotaikos. Kūriniuose išplėtotą moters laisvės idėja, iš esmės įvesta modernioji feministinė problematika“<sup>2</sup>.

Sofija Pšibiliauskienė, ir Marija Lastauskienė yra parašiusios savo autobiografijas. Pirmoji tai padarė Sofija, jos „Mano autobiografija yra bene pirmoji moters parašyta autobiografija Lietuvoje“. Ji buvo publikuojama 1914 m. išleistame pirmajame Lazdynų Pelėdos „Raštų“ tome. Autorė pamini, kad ne pati sugalvojo rašyti savo autobiografiją: „pasiteisinu ne savo noru tai daranti, tik šio rinkinio leidėjų verčiama, nors ir nesuprantu iš tikro, kam ji reikalinga, kam įdomi“. Visas tekstas persmelktas liūdnu, skausmingų patirčių, negandų: „Lazdynų Pelėda, rašydama autobiografiją, tarytum pasidavė negatyviam prarasties impulsui ir jo pagauta, pažvelgusi į savo praeitį, mintyse tepamatė vien neišsipildymus.“ Autorės tekstas emociingas, nuo pat pradžios jaučiama melancholija, apgailestavimas: „Visas mano gyvenimas – tai varginga aklojo klajūnė“. Marijos Lastauskienės autobiografija „Iš praeities“, parašyta 1954 m., yra kur kas didesnės apimties. Ji išsamesnė, nuoseklesnė, pasakoja ir apie Sofijos gyvenimą.

Marijai Lastauskienei rašant savo autobiografiją, nuo Sofijos mirties buvo praėję daugiau kaip du dešimtmečiai. Marija iš laiko distancijos jau matė Sofijos kaip asmenybės unikalumą – ne tik jos į gyvenimo pabaigą sustiprėjusį liguistumą, bet ir niekad neapleidusį dėmesį žmonėms, stiprų ryši su autentiška liaudies patirtimi, kultūra, tradicijomis. „Ji puikiai audė, mokėjo savaimingai komponuoti liaudies raštus audiniuose. Iš aplinkinių kaimų pas ją ateidavo moterys tartis, kaip mesti audeklą ypatingai puošniems audiniams. Iš visų aplinkinių kaimų surinktos gėlės puošdavo jos darželį, jų buvo įvairiausių atmainų. Sofija ypač mėgo kasinėti daržus ir gėlynus.“ Rašytoja moteris, kuri išlaiko stiprius ryšius su kaimo moterimis, yra patarianti. Ne praktiniuose ir ne gydymo reikaluose (kaip G. Petkevičaitė-Bitė), o kūrybos, aplinkos puošybos. Kartu Sofija turi kontaktą ir su kūrybingais vyrais, nes „domėjosi raiziniiais, kuriais niekam nežinomi menininkai margino klumpes, kultuves, prieverpsčius, rankšluostines ir kitus namų apyvokos daiktus“. Marija pamini kaimyną Leoną Silkinį, medžio menininką, tikriausiai senelio Juozo (apysaka „Ir pražuvo kaip sapnas“) prototipą. Sofija padėdavusi jam komponuoti raizomus raštus. Po šio sesers paliudijimo kitaip skamba 1911 metų Sofijos straipsnis „Mūsų kultūra ir jos reikalingumas“, kuriame gana argumentuotai aptariamas kultūros ir civilizacijos santykis, mąstoma, kad ir ten, kur civilizacija nėra aukšta, kultūra gali būti stipri ir autentiška, – taip yra ir Lietuvoje. „Kultūra yra tautos dvasiška esybė, civilizacija gi – tik jos materialis turtas. Stilius – mūsų kultūros pamatas, juo metas pasirūpinti, atkasti iš po svetimų apnašų, nuvalyti. Neišsemiamo stiliui sutaisyti materiolo yra sodiečių rankų padaruose: audiniuose, varpstuose, drožiniuose ir daugybėje kitų dailinių (pačios Sofijos žodis – tikriausiai – V. D.). Reikia stebėtis rašto įvairumu, jo dailumu ir grože.“<sup>6</sup> Sofija kreipiasi į moteris – saugokite, rinkite savo ir savo promočių kūrinius. „Čia darbuoties yra didelė ir plati dirva mūsų moterims, jos visur greičiau prieis negu vyrai, ir jos turi tuo darbu pasirūpinti ir atiduoti rinkinius artistams.“ Iš šio straipsnio (ir ne tik iš jo vieno) matyti, kad Sofija mąsto savitai, kad jos mintis teka to laiko lietuvių

<sup>2</sup> Daujotytė – Pakariene V. Lazdynų Pelėda: rašytojos seserys:[gyvenimo ir kūrybos melodramos]/Viktorija Daujotytė. Parašyta moterų. – Vilnius, 2001. – p.151-180.

kultūrai, jos išlikimui labai svarbia kryptimi. Seserys nebuvo tik intuityvistės, rašiusios iš patirties. Jos buvo savo laiko idėjų, minčių, netgi neišvengiamų klystkelių erdvėje.

Rašytoja Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė parašė „Šeimininkės vadovėlį“ Lazdynų Pelėdos šeimininkėms“ Rašytoja, gerai žinoma raštais ir ponų rūmuose ir vargdienio bakūžėj, sudėjo gana daug pamokymų, patarimų, kurie gali tikti ir apšviestoms moterims, ir visai nemokytoms.

Klojimo teatras  
Spektaklių išmonėje.  
Tie sugrįžimai!  
Haiku žolinės  
Dvidešimtaisiais metais  
Kanklės aidėjo.  
„Šių naktely, per  
naktely Haikų „žmona“  
Yuko ir lietuvaitės  
Gaidos toms liepoms  
Menančios seserystę,  
Ir tie akmenys...  
Vakaro rūką  
Po Paragių uosiais  
Audėjos audė...  
Takso sapnas  
Slenkiantis ražienomis  
Lyg fosilija.

Poetė Aušra Astrauskienė

Humanitarinių mokslų daktarė Dalia Pauliukevičiūtė 2019 metais apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Lazdynų Pelėdos kūryba: melodraminio režimo problemos ir kontekstai“. Apie rašytojas Lazdynų Pelėdą rašė lietuvių klasikas, rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas, literatūrologas, visuomenės veikėjas Juozas Brazaitis, rašytojas Liudas Gira, rašytojas Rimvydas Čaplinkas, literatūrologė Petronėlė Česnulevičiūtė, literatūrologė, humanitarinių mokslų daktarė Solveiga Daugirdaitė, profesorė, rašytoja, literatūrologė Viktorija Daujotytė, kraštotyrininkas Leopoldas Rozga. Išleista knyga „Ūbavimai: trumposios prozos konkurso Lazdynų Pelėdai atminti 2017–2019 metų kūrinių rinktinė / Akmenės kraštotyros klubas. Knygos sudarytoja Janina Rekašienė. Knygoje publikuojama šių autorių kūryba: Ana Aleksandravičienė, Vaida Ambrasaitė, Lina Buividavičiūtė, Aldona Dudonytė-Širvinskienė, Justina Germanavičiūtė, Aurelija Gerulskienė, Liucija Jagielienė, Alina Jonaitienė, Aidas Jurašius, Aušra Lukšaitė-Lapinskienė, Birutė Marčiauskienė, Greta Musteikienė, Faustas Norvaiša Jurgita Pelėdaitė, Gerda Pilipaitytė, Akvilė Pranskaitytė, Kristina Ramanuskaitė, Darius Rekis, Loreta Ripskytė, Aleksandras Sakas, Justina Sereikaitė, Lina Simutyte, Ona Strikšienė, Violeta Šer, J.M. Šile, Jolanta Šilenskienė, Lina Laura Švedaitė, Dalia Tamošauskaitė, Jonas Vaicekaskas, Alicija Valentukevičiūtė, Svetlana Vasilionok, Laimutė Verbickienė, Augenijus Zabitis, Egidijus Zaikaskas, Diana Žmėjauskaitė, Deimantė Žukauskienė, Eglė Žvirblienė. Knygoje taip pat yra Viešosios bibliotekos direktorės Zitos Sinkevičienės literatūrinė apžvalga „Bajoriško dvaro kultūros rašytojos – dvi seserys Ivanauskaitės“ ir mokytojos Ritos Ringienės straipsnis „Jubiliejinis ruduo Paragiuose“.

Žymių XX a. pradžios lietuvių rašytojų Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės ir Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės, pasirašinėjusių slapyvardžiu Lazdynų Pelėda, literatūrinė premija įsteigta 2022 metais.

Pirmą kartą šiais metais premija skiriama konkurso būdu už geriausią naują lietuvišką romaną, leidyklose išleistą per pastaruosius dvejus metus.

Akmenės rajono savivaldybės Lazdynų Pelėdos literatūrinė premija paskirta rašytojai Sandrai Bernotaitei. Autorė įvertinta už romaną „AKYS CHIMEROS“, kurį 2021 metais išleido leidykla „Vaga“.

Lazdynų Pelėdos vardas žinomas kiekvienam skaitančiam lietuviui iš jos parašytų raštų. Lazdynų Pelėda buvo viena iš garsiųjų žemaičių bajorių moterų, kurios lietuvių literatūroje ugdė lietuvių tautą naujam, laisvam gyvenimui.

Akmenės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo-informacijos skyriaus kraštotyros skaitykloje yra Lazdynų Pelėdos (Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės) „Raštai“ I tomas (1921m.); „Raštai“ IV tomas (1922m.); „Raštai“ VII tomas (1955m.) ir kt.

Apie rašytojos Lazdynų Pelėdos palikimą – Nacionalinės bibliotekos portale epaveldas.lt rasite visą suskaitmenintą jos kūrybą.

Nemaža rašytojos kūrybinio palikimo dalis ir autentiški dokumentai saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje.

Ieškodama dailininko, bajoro, rašytojų tėvo Nikodemo Ivanausko pėdsakų Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus vadovė Sandra Sakalauskienė Tryškių Švč. Trejybės bažnyčioje rado jo tapytus Kryžiaus kelio stotis. Šiaudinės Švč. Margelės Marijos bažnyčioje pagrindinis centrinio altoriaus paveikslas tapytas rašytojų tėvo dailininko, bajoro Nikodemo Ivanausko.

Lazdynų Pelėdos memorialiniame muziejuje Paragių parke vyksta literatūriniai renginiai, literatai, rašytojai, lankytojai fotografuojasi prie simbolinio akmens, kur kūrė, rašė rašytojos Lazdynų Pelėda.

„Ji – rašytoja  
Užtars ir nuskriaustuosius.  
Nes – bajoraitė.  
Rašytoja ji!  
Skriaudos palytėtus  
Užtars ir paguos!  
Ji – rašytoja  
Nuskriaustųjų  
Guodėją  
Tėvas – bajoras“  
Rašytoja Zita Sinkevičienė

---